

Çağdaş Ekonomik Coğrafyanın Kuramsal Gelişim Tarihi

History of Theoretical Development of Contemporary Economic Geography

Volkan İdris SARI¹

Abstract

The new economic geography literature has recently developed a significant framework for integrating space to economic analysis and became a popular research field. However, the history of economic geography could not be limited to this recent progress. Economic geography is a broad discipline which used many different methodologies over time. The literature on economic geography builds on diverse intellectual traditions. It imported theoretical and methodological frameworks and tools from both economy and geography. This paper examines the intellectual history of contemporary economic geography over last century. Mainly four major stages of economic geography research are considered. As an introductory stage, the first one is the traditional economic geography which lacks an actual theoretical background. The second stage is the spatial analysis revolution when quantitative research became the sole research technique. From the early 1970s a new stage of economic geography was emerged based on questioning quantitative economic geography. These criticisms were clustered around political economy, especially Marxism and facilitated the structuralism perspective in economic geography. The final stage is the cultural and institutional turn in economic geography. This turn brought new ideas and diversified theoretical and conceptual frameworks of economic geography. During this final stage the new economic geography, in particular, Krugman's work has been very influential over literature. At the conclusion section the paper also tries to reflect the historical background of the economic geography to Turkey and evaluates the current progress of the discipline in Turkey through published books and researches.

Keywords: Economic geography, spatial analysis, political economy, Krugman

Özet

Son dönemde yeni ekonomik coğrafya literatürü "mekanı" ekonomik analize dahil etmek üzere önemli bir çerçeve ortaya koymuş ve bu haliyle popüler bir araştırma alanı haline gelmiştir. Ancak, ekonomik coğrafya disiplininin tarihi bu son gelişmelerle sınırlı değildir. Ekonomik coğrafya, zaman içinde birçok farklı metodolojiyi kullanan geniş bir disiplindir. Ekonomik coğrafya ile ilgili literatür, çeşitli entelektüel gelenekler üzerine kurulmuştur. Hem iktisat hem de coğrafyadan teorik ve metodolojik çerçeveleri ve araçları ithal etmiştir. Bu makale, geçen yüzyıl boyunca çağdaş ekonomik coğrafyanın entelektüel tarihini incelemektedir. Ekonomik coğrafya araştırmalarının başlıca dört aşaması bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bir giriş niteliğinde olarak, gerçek teorik bir altyapıya sahip olmayan geleneksel ekonomik coğrafyadır. İkinci aşama, nicel araştırmanın tek araştırma tekniği haline

¹ Ankara Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

geldiği mekânsal analiz devrimidir. 1970'lerin başından itibaren, niceliksel ekonomik coğrafyanın sorgulanmasına dayanan yeni bir ekonomik coğrafya aşaması ortaya çıkmıştır. Nicel yöntemlere yöneltilen eleştiriler, özellikle Marksizm olmak üzere politik ekonomi etrafında toplanmış ve ekonomik coğrafyadaki yapısalcı bakış açısını ortaya çıkarmıştır. Son aşama ekonomik coğrafyadaki kültürel ve kurumsal dönüşümdür. Bu dönüşüm, yeni fikirler geliştirmiş ve ekonomik coğrafyanın teorik ve kavramsal çerçevelerini çeşitlendirmiştir. Son aşamada, başta Krugman'ın çalışmaları olmak üzere yeni ekonomik coğrafya ile iktisat ve coğrafya literatürü üzerinde önemli bir etki oluşturulmuştur. Bu çalışma aynı zamanda ekonomik coğrafyanın tarihsel arka planını Türkiye'ye yansıtmaya çalışmakta ve disiplinin Türkiye'deki mevcut gelişimini yayınlanmış kitap ve araştırmalarla ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Ekonomik coğrafya, mekânsal analiz, politik ekonomi, Krugman

1. GİRİŞ

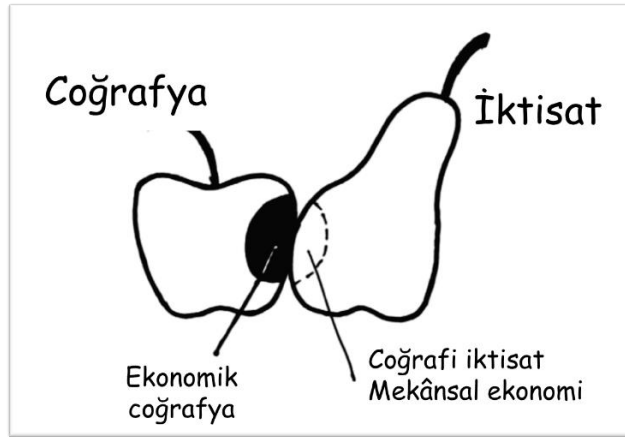
Çağdaş ekonomik coğrafyanın kuramsal gelişim tarihine giriş yapmadan önce “ekonomik coğrafya” kavramını tanımlamakta yarar görülmektedir. Ekonomik coğrafya hem dünyada hem de ülkemizde sıklıkla bir ülkenin ya da bölgenin sahip olduğu ekonomik kaynakların ve faaliyetlerin bir dökümü olarak tariflenmektedir. Bu tarife göre ekonomik coğrafya, tarımsal ürünlerin yetiştiği, sanayi ürünlerinin üretildiği, madenlerin çıkarıldığı yerlerin listelenmesidir. Hâlbuki ekonomik coğrafya için bu bilgiler bir mevcut durum analizi niteliğindedir ve ekonomik coğrafya bu bilgileri kullanarak, ekonomik faaliyetlerin neden az sayıda mekânda toplandığını, bu toplanmanın oluşturduğu dengesiz büyümeyi ve bunu oluşturan faktörleri de inceler (Özata, 2016:5). Diğer bir ifade ile ekonomik coğrafya sadece “ne” ve “nerede” sorularına değil aynı zamanda “neden” ve “ne olacak” sorularına da yanıt aramaktadır.

Ekonomik coğrafya, ekonomik değişimleri ve eğilimleri ile bunların fiziksel mekândaki dağılımına ilişkin nedenlerini analiz etmeyi ve tanımlamayı amaçlamaktadır (Jovanović, 2009:2). Kaygalak (2014:206) sadece ekonomik faaliyetlerin dağılışı değil aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin mekânsal organizasyonunu da tanıma dahil etmektedir. Ekonomik coğrafya; iktisadi faaliyetin yeri ve dağılımı ile yerel ve bölgesel ekonomik kalkınma süreçlerinde dengesiz coğrafi gelişmenin rolü ile ilgili somut sorularla ilgilidir. Bu çerçevede hangi ekonomik faaliyetlerin, nerede ve neden geliştiği ve bunun sonunda hangi sonuç ve süreçlerin yaşandığını inceler (MacKinnon ve Cumbers, 2011: 11). Ekonomik coğrafya, ekonomik sistemin çeşitli unsurlarının nerede yer aldığı (lokasyon), onların mekanda niçin birbiriyle bağlantılı olduğu (mekansal etkileşim) ve onların ekonomik, sosyal ve politik süreçlere nasıl etki yaptığını (yapısal ilişkiler) inceler (Yavan, 2006:3). Tümertekin ve Özgüç (2005:4) ekonomik coğrafyanın araştırma sahasını aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

- Nüfus ile ekonomi ve kaynaklar arasındaki ilişkiler,
- İnsanların hayatlarını kazanmaları bakımından yerden yere olan farklılıklar ve benzerlikler,
- Ekonomik faaliyetlerin yer seçiminde tercihleri belirleyen faktörler,
- Bölgesel uzmanlaşmalar ve bu uzmanlaşmanın yarattığı ticaret akışlarının nedenleri,
- Ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarındaki farklılıkların açıklanması.

Çağdaş ekonomik coğrafya, hem ekonomi hem de coğrafya gündemine bağlı olarak köklü bir kuramsal değişim kaydetmiştir. Ekonomik coğrafya, tarihsel süreç içerisinde ontolojik, epistemolojik ve metodolojik açıdan önemli değişim ve dönüşümler geçirmiştir (Tuysuz, 2017:120). Başlangıçta betimleyici/ideografik temellerle yola çıkan ekonomik coğrafya, günümüzde nomotetik bir alan haline dönüşerek epistemolojik dönüşüm sağlamıştır.

Ekonomik coğrafya ile ana akım ekonomi arasındaki farkı anlatmak istediğimizde Şekil-1'den yararlanabiliriz. Buna göre ekonomik coğrafya ve coğrafi (mekânsal) ekonomi, coğrafya ile ekonomi arasında kalan kesişim bölgelerini tarif etmektedir. Bunlardan ilki coğrafya tarafında kalan kesişimi, diğeri ise ekonomi tarafında kalan kesişimi temsil etmektedir. Ekonomik coğrafya ile ana akım iktisat arasındaki temel farklılık, ana akım iktisatçıların genellikle ekonomik süreçlerin coğrafi boyutlarına önem vermemeleri ile açıklanabilir.

Kaynak: Sokol (2011: 12)

Şekil 1: Ekonomik coğrafya ile ana akım ekonomi arasındaki ilişki

Figure 1: The relation between economic geography and mainstream economy

Bununla birlikte ekonomik coğrafyacılar, coğrafyayı ekonomilerin işleyişini anlamak için zaruri bir bileşen olarak görmektedir. Daha genel olarak ifade etmek ister isek ekonomik coğrafya olaylara bakarken mekân, yer ve ölçeği her zaman dikkate almaya çalışır. Bunu yaparken de deneysel olarak doğrulanabilir olmayı tercih eder. Diğer yandan iktisat çeşitli kabuller ile homojen bir dünya kabulünde bulunur ve genel geçer yasalar üretmeye çalışır. İktisatta mekân piyasa

işleyişi ile zımnın ele alındığı düşünülür. Klasik ve neoklasik iktisadın temel tündengelimci yaklaşımının aksine, ekonomik coğrafya ekonominin gerçekliğine ve onun farklı mekânsal ölçeklerindeki boyutu ile ilgilenir (Kaygalak, 2014:205). Diğer bir ifadeyle ekonomik coğrafyacıyı iktisatçıdan ayıran temel unsur mekânsal yaklaşımdır.

Bu farklılıklarla birlikte ekonomik coğrafyacılar ve iktisatçıların ortaklaştığı üretim, tüketim ve dağıtım gibi konular bulunmaktadır. Her iki disiplin bu konuları yukarıda belirtilen farklı yaklaşımlarla ele alırlar (Yavan, 2006:4). İki disiplin arasındaki bu yakınlaşmaya rağmen detaylarına bakıldığında ekonomik coğrafya ile ortodoks iktisat arasında etkileşimden ziyade iktisadın alt dalları olan kurumsalcı ve yenilikçi iktisat ile etkileşim halindedir (Kaygalak, 2013b:699). Ekonomik coğrafya kavramlarını büyük ölçüde iktisattan alırken, yöntemlerini de ağırlıklı olarak coğrafya üzerinden geliştirir (Tümertekin ve Özgüç, 2005:16).

Ekonomik coğrafya ile coğrafi ekonomi de sıklıkla birbirine karıştırılan kavramlardır. Bunlardan ilki; ekonomik farklılıkları, ekonominin mekândaki dengesiz dağılımı, endüstriyel ve bölgesel gelişmenin boyutları ile küresel ve yerel ekonomik ilişkileri ele almaktadır. İkincisi ise uluslararası iktisat teorilerini üzerine geliştirdiği yöntemler ile iki ya da daha fazla bölge veya ülkedeki büyümeyi ve bunlar arasındaki ticareti analiz etmektedir (Özata, 2016:8).

2. DÖNEMLER İTİBARIYLA EKONOMİK COĞRAFYA GELENEKLERİ

20. yy ikinci yarısından itibaren ekonomik coğrafya alanında farklı araştırma alanları ve entelektüel gelenekler ortaya çıkmıştır (Scott, 2000:484). Bunları sadece kendi bağlamında ele almak yanlış olacaktır. O nedenle aşağıdaki tabloda olduğu gibi daha makro düzeyde bu geleneklerin dayanakları ve sosyo-ekonomik temellerinin ele alınması özeldir ekonomik coğrafya genelinde ise coğrafya disiplini için önemli bir husustur (Tablo 1).

Tablo 1. Dönemler itibarıyla ekonomik coğrafya gelenekleri

Table 1. Economic geography traditions based on stages

	Geleneksel	Mekansal analiz	Politik ekonomi	Kurumsal/kültürel
Felsefi dayanak	Deneysellik	Pozitivizm	Dialektik materyalizm	Post modernizm ve kurumsalcılık
Temel düşünce kaynağı	Klasik Alman coğrafyacıları, antropologlar, biyologlar	Neo-klasik ekonomi	Marksist ekonomi, sosyoloji ve tarih	Kültürel çalışmalar, kurumsal ekonomi, ekonomik sosyoloji
Ekonominin genel işleyişi	Doğal kaynaklar ve yerel kültürel yapı ile doğrudan ilişkili	Bireysel aktörlerin rasyonel tercihleri ile şekillenmiş	Toplumsal üretim ilişkileri ile yapılandırılmıştır. Kar ve rekabet aramak amaçları ile yönlendirilmiştir.	Sosyal bağlamın önemi. Resmi olmayan sözleşmeler ve normlar ekonomik eylemi şekillendirir.

Coğrafi oryantasyon	a) Küresel ticaret sistemi ile öne çıkan ticaretler coğrafyası b) özgün yerler (bölgeler) için bölgesel coğrafya	Mekansal organizasyonların geniş formları	Kapitalist gelişmenin daha geniş süreçleri.	Küreselleşme bağlamında bireysel mekanlara vurgu
Coğrafi odak	a) Sömürge alanları b) Özgün bölgeler, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika (çoğunlukla kırsal ve coğrafi olarak marjinal alanlar)	Kuzey Amerika, İngiltere ve Almanya'daki kentsel bölgeler	Avrupa ve Kuzey Amerika'daki endüstriyel bölgelerdeki önemli şehirler. Başta Latin Amerika olmak üzere gelişmekte olan ülkelerdeki şehirler ve bölgeler	Kalkınmış ülkelerdeki gelişmiş bölgeler. Küresel finans merkezleri. Tüketicinin ana alanları.
Temel araştırma konuları	Doğal çevrenin üretim ve ticarete olan etkileri; özgün bölgesel ekonomilerin izahı.	Endüstriyel yer seçimi; kentsel yerleşme sistemi; teknolojinin mekansal difüzyonu; arazi kullanım desenleri.	Kenteşme süreçleri; gelişmiş ülkelerdeki endüstrinin yeniden yapılandırılması; küresel eşitsizlikler ve geri kalmışlık.	Ekonomik kalkınmanın sosyal ve kurumsal temelleri; tüketim; çalışma kimlikleri; finansal hizmetler; şirket kültürleri.
Araştırma yöntemleri	Doğrudan gözlem ve saha çalışmaları.	Anket sonuçları ve ikincil verilere dayalı nicel analizler.	Marksist kategoriler itibarıyla ikincil verilerin yeniden yorumlanması ve mülakatlar.	Mülakatlar, odak gruplar, içerik analizi, etnografya, katılımcı gözlemler.

Kaynak: MacKinnon ve Cumbers (2011:23)

2.1. Pozitivizm Öncesi Geleneksel Dönem

Ekonomik coğrafya, coğrafya içinde her zaman önemli bir alt disiplin olsa bile akademik olarak üniversitelerde ders olarak okutulmasının geçmişi bir asırdan biraz fazla bir zamana denk gelmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2005:1). Ekonomik coğrafyanın kökeni ve tarihsel gelişimi farklı yazarlar tarafından farklı şekilde başlatılmaktadır. Burada iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar ekonomik coğrafyanın başlangıcını ticaret yollarının ve ulaşım sistemlerinin hızlı bir şekilde geliştiği sömürgecilik dönemine dayandırmaktadır (Özata, 2016:15). Diğerleri ise ekonomik coğrafyanın kökeni için klasik mekân teorilerini işaret etmektedir. Kaygalak (2013b:700) ekonomik coğrafyanın bir disiplin ve yeni bir bilgi alanı olarak ortaya çıkışı 1826'da Thünen'in tarımsal arazi kullanım modeli çalışmasına dayandırmıştır. Ekonomik coğrafya dersinin Pensilvanya Üniversitesinde ilk defa okutulduğu 1893 yılı da önemli bir başlangıç noktasıdır. Ekonomik Coğrafya Dergisinin ilk olarak 1925 yılında yayımlanması ise diğer bir potansiyel başlangıç noktasıdır.

Başta Birleşik Krallık olmak üzere 19. yy sonlarında ekonomik coğrafya; sömürgeci ülkeler için keşif faaliyetleri, sömürge bölgelerinin kaynak potansiyelinin değerlendirilmesi ve tüccarlar için karlılık analizlerine odaklanmıştır. Bunlara yönelik mekana dayalı envanter çalışmaları sunan

ekonomik coğrafya ideografik bir alan olarak gelişmiştir. Bu dönemde İngiltere'deki Kraliyet Coğrafya Kurumu, dergi yayınları ve çeşitli toplantılar gibi entelektüel ve pratik yollarla sömürgeciliği desteklemeye odaklanmışlardır (Coe, Kelly ve Yeung, 2007:501). Bu nedenle, coğrafya içinde devletin en çok ilgisini çeken alanlardan birisi de ekonomik coğrafyadır. Sömürge yöneticileri ve tüccarlara hizmet eden bir araç olarak kullanılmış olmak genelde coğrafya özelde ise ekonomik coğrafyaya eleştirilere maruz kalmıştır. Bu dönemde ekonomik coğrafyanın emperyalist güçlerin mücadelesinde iktidarlar tarafından ideolojik bir araç olarak kullanılması ve ürünlerinin en önemli müşterisinin devlet olması eleştiriler temel unsurları olmuştur (Pınarcıoğlu, 1994: 91).

Ekonomik coğrafya 1880'lerden 1930'lara kadarki dönemde ekonomik faaliyetler itibariyle bölgelerin kendine özgü karakteri incelemeye almıştır. 1880-1900 arasında belli başlı bölgelerin dışalım ve dışsatım ürünleri hakkında bilgi veren ekonomik coğrafya, ticaret coğrafyası ile birlikte anılmıştır. Bu anlamda ticaret coğrafyası, Avrupalı uluslarının ve imparatorlukların ticari ilişkilerini geliştirmek ve hükümetler ile tüccarların yayılmalarını desteklemek için dünyanın kaynakları, bölgeleri ve nüfusuyla ilgili bilgi toplamıştır. Bu tarz bir çalışma farklı alanlar için üretim ve ticaret istatistiklerinin envanterinden öteye geçememiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2005:6-8).

Sömürgeci bilgi üretimi ile olan bağlantısı azalmaya başlayan ekonomik coğrafyada 20.yy başında bölgesel açıklama geleneği devam etti. 1900'lerden sonra ekonomik faaliyetlerin mekânsal farklılıklarının bölgesel ve sistematik yaklaşımlarla incelenmesi gündeme gelmiştir. Bu dönem ticari coğrafyadan ekonomik coğrafyaya geçiş olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik coğrafyanın odağı doğal çevre ile yeryüzünün farklı bölgelerindeki ekonomik faaliyetlerin birbiriyle ilişkisini açıklamaktır. 1925 yılında halen yayın hayatı devam eden Ekonomik Coğrafya dergisi yayınlanmaya başlamıştır.

Belirli bir bölgedeki kaynak kullanımının derinlemesine analiz edilmesine odaklanan ekonomik coğrafya, 1930'lar sonrasında ağırlıklı olarak çevresel determinizm ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda ekonomik coğrafyada çevre ve insan ilişkileri boyutu, özellikle de sanayileşme sürecinde insanın doğal kaynaklarla uyumu öne çıkmıştır (Özata, 2016:16). Ülkeler ve bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarını fiziki coğrafya farklılıkları ile açıklamaya çalışan çevresel determinizm Darwin'in evrimsel yaklaşımının ekonomik coğrafyadaki yansıması olmuştur. Kalkınma yarışındaki ülkelerde umutsuzluğa yol açan bu yaklaşım zaman içerisinde önemini yitirmiştir. Çevresel determinizm de betimsel yönü ağır basan bir yaklaşımdır (Tuysuz,

2017:121). Bu yaklaşımda ekonominin üretim yönü öne çıkmakta ve üretim faktörlerinin de doğal ve çevresel koşullara bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Başta iklimin sağlık ve fiziksel ve zihinsel yeterlilik üzerinde belirleyici bir rolü bulunduğunu savunan Huntington olmak üzere, çevresel deterministler medeniyetlerin gelişim seyrini çevresel faktörlerle açıklamaya çalışmışlardır (Tümertekin ve Özgüç, 2005:11). Doğal çevrenin belirleyiciliği kalkınma yaklaşımının toplumlar için bir hedef olmaktan çok bir kadere dönüştürmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmesinin tek yolu gelişmiş ülkelerdeki “güçlü, çalışkan ve becerikli” halkların onları yönetmesi ile mümkündür. Bu yaklaşımla sömürge yaklaşımlarına meşruiyet sağlanmış olmaktadır.

Çevresel determinizmi insan-çevre ilişkileri açısından bir uç nokta alırsak, ekonomik coğrafya bu yaklaşımdan etkilenmekle birlikte hiçbir zaman uç noktalara savrulmamıştır. Bunun yerine çevresel ve kültürel faktörleri dikkate alarak dünyada farklı yerlerin birbirinden farklılaşmasını incelemeye odaklanmıştır. Diğer bir ifadeyle farklı fiziki ve beşeri özellikler dünyanın ve ülkelerin farklı bölgelerinde farklı ekonomik gelişmelere neden olduğundan hareketle daha yumuşak bir çevre-insan etkileşimi önermişlerdir. Geleneksel bölgeselcilik olarak adlandırılan ve Hartshorne ve Vidal de la Blache tarafından temsil edilen bu yaklaşımın, geleneksel olarak adlandırılmasının nedeni teorik ve kuramsal olarak betimleyici yaklaşımı tercih etmesidir. Bölgesel yaklaşımın coğrafya içindeki ağırlığının artması ekonomik coğrafyayı da beşeri coğrafya içinde önemli hale getirmiştir. Zira ideografik bölgesel yaklaşımda yürütülmesi gereken birincil faaliyet açıklamanın yapılacağı “bölge”nin sınırlarını çizmek ve tanımlamak olacaktır. Bu açıdan ekonomik coğrafya ekonomik faaliyetler ve bunlar arasındaki ilişkilere ilişkin sağladığı bilgi ile öne çıkmıştır Kaygalak (2013b:702).

19. yüzyıldan itibaren kurumsallaşma çalışmaları yürüten ekonomik coğrafya disiplini, kendini diğer disiplinlerden ayıştıracak unsur olarak bölgesel yaklaşımı görmektedir. 1950'lere kadar coğrafyada etkili olan alansal farklılaşma (bölgesel coğrafya) yerlerin birbirinden benzersizliği ya da yerlerin biricikliği üzerinden bir çalışma yürütmüştür. Bu durum coğrafyayı metodolojik olarak yalnızlaştırmış, diğer bilimlerdeki genel yargı bulma çabalarından uzaklaştırmıştır (Pınarcıoğlu, 1994:90-91). Pozitivizmin aşırı bilimsellik vurgusu ve betimleyici yaklaşımın bilimin dışında görülmesi geleneksel ekonomik coğrafyanın sorgulanmasına ve doğa bilimlerindeki bilim yapma pratiklerini kullanmaya başlamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde geleneksel ekonomik coğrafya, ekonomik faaliyetleri sosyal, politik ve kültürel bağlamından uzak bir biçimde konu edinmektedir (Kaygalak,

2013a:348). Deneyselliği felsefi temel olarak kullanan geleneksel ekonomik coğrafyanın esas amacı deney ve gözlemlerle toplanan bilginin bir envanterini oluşturmaktır.

Geleneksel dönemde mekan tek boyutlu, geometrik mekan olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekan bu dönemde daha çok taşıma maliyetlerinin bir unsuru olarak uzaklık olarak ele alınmıştır.

2.2. Pozitivizm ve Sayısal Devrim Dönemi

Ekonomik coğrafyadaki geleneksel yaklaşım, 19.yüzyılın sonlarından 1950'lere kadar devam etti. Yeni dönemde ekonomik coğrafya mekânsal analize doğru kayma yaşamıştır. Çünkü, büyük buhran ve II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönem, ekonomik coğrafya alanı için çok farklı bir sosyo-ekonomik ortam hazırlamıştır (Unwin,1992:107). Ulus-devletlerin imparatorluklardan ayrılması ve bağımsız devletler olarak gelişme yoluna koyulması ile başta Kuzey Amerika ve Avrupa olmak üzere bazı bölgelerde hızlı ekonomik büyüme ve kentleşme sürecine girilmesi coğrafya üzerinde önemli değişimler yaratmıştır. Ekonomik coğrafyacılar da bu değişime kayıtsız kalmamış ve yeni durumu ve buna bağlı ortaya çıkan konuları ele almaya başlamıştır (Coe, Kelly ve Yeung, 2007:502).

Sanayinin yer seçimi, kentsel gelişme dinamikleri, arazi kullanım kararları, ulaşım sistemleri ve ticari ağlar hızlı ekonomik büyüme dönemindeki başlıca çalışma konuları olmuştur. 1929 ekonomik buhranı sonrası Keynes tarafından geliştirilen refah devleti uygulamaları ile ulus devletler, planlama ve uygulama alanlarında olduğu kadar araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde, dolayısıyla da akademik çalışmalarda ağırlığını göstermektedir.

Dünyada yaşanan yüksek mekânsal hareketlilik ve onun yarattığı iktisadi, sosyal ve kültürel yayılma mekânın homojenleşmesine katkı vermiş ve her yerde geçerli olabilecek mekânsal kaidelerin aranmasına zemin hazırlamıştır (Pınarcıoğlu, 1994:91).

Bu sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinde akademi de kendi içerisinde bir dönüşüm yaşamıştır. Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin ağırlık merkezinin Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya kayması ve aynı dönemde Amerikan üniversitelerinin bilimsel bilgi sunumunda pragmatik yaklaşımları ile öne çıkması hâkim bilim yapış şekillerini de etkilemiştir. Viyana Okulu çevresinde gelişen pozitivist yaklaşım coğrafya disiplini içerisinde de bir dönüşümü tetiklemiş ve kantitatifleşme çabaları ortaya çıkmıştır (Bekaroğlu, 2016:131). Kantitatif devrim, Anglo-Amerikan ekonomik coğrafyasında kendini 1950'lerin ortasından itibaren göstermeye başlamış ve ekonomik coğrafyada sistematik ve bilimsel bilgi üretimine yönelik yönelimler artmıştır.

Esasında 1940'lardan sonra bölgesel açıklama ve tasvir ile yetinmeyen araştırmacılar, bölgesel yaklaşımı tamamen reddetmeden sistematik çalışmalarını gündemlerine almaya

başlamıştır. Zira çevresel determinizm kaynaklı kısıtlı bakış açısı *nasıl?* ve *niçin?* sorularına yeterli cevapları üretememektedir. Halbuki doğa bilimlerinde kullanılan yöntemler bu soruların cevaplanabilmesine imkân vermekteydi. Aynı dönemde Pozitivizm doğal bilimlerin inceleme yöntemlerinin sosyal bilimler tarafından da kullanılabilceğini savunmaya başlamıştır. Bu çerçevede; (a) ekonomik faaliyetlerin mekânsal örüntülerini destekleyen evrensel yasalar ya da ilkelerin belirlenmesi, (b) bunları tanımlamak için nicel verilerin kullanılması ve (c) tespit edilen modellerin matematiksel olarak temellendirilmesi ve matematiğin evrensel diliyle ifade edilmesine yönelik istatistiksel tekniklerin uygulanması çalışmaları yürütülmüştür (Coe, Kelly ve Yeung, 2007:503).

Ekonomik coğrafyada nicel geleneğin iki kolu vardı (Scott, 2000:486). Birincisi matematiksel modeller ve niceliksel analizler kullanılarak mekânsal analize odaklanmıştır. Savaş dönemi ve sonrasında sayısal hesaplar ve bilgisayar teknolojilerindeki ilerlemeler ile bilimsel ve askeri araştırmalara yönelik devlet teşvikleri bu yaklaşımı destekleyen etmenler olmuştur. Diğer kolda ise mekânı ve yeri neo-klasik iktisat teorisi modellerine entegre etmenin yollarını aradı. Zira iktisat sosyal bilimler arasında kantitatifleşme geleneğine görece daha erken ve keskin bir şekilde uyum sağlayan bir disiplin olmuştur. İktisattaki bu dönüşüm ekonomik coğrafyayı da etkilemiş ve sayısal ve soyutlamacı kuramsal açıklamalar ekonomik coğrafyada kullanılmaya başlamıştır. Kaygalak (2013b:705) iktisat için kullanılan bu yöntemlerin kullanılıyor olmasının, iktisadi faaliyetlerin coğrafyasına odaklanan ekonomik coğrafyada da kullanılmasını kolaylaştırdığını belirtmiştir. Bu kol bölge bilimi olarak gelişmiş ve coğrafi ekonomi temsil eden iktisatçıların çağdaş çalışmalarının zeminini oluşturmuştur.

Bu dönemde yaşanan diğer bir gelişme ise çoğunluğu Alman teorisyenler tarafından geliştirilen klasik çalışmaların yeniden keşfedilmesidir. Her ne kadar coğrafyadaki sayısal devrimden önce geliştirilmiş olsa da bu modeller 1950'lerden sonra ekonominin mekândaki işleyişini anlamada yaygın olarak kullanılmıştır. Ekonomik işleyişte coğrafyanın etkisini uzun bir süre ihmal eden iktisatçılar Thünen (1826), Weber (1909), Christaller (1933) ve Lösch (1940) gibi yer seçimi teorisyenlerinin çalışmalarını yeniden keşfederek onlardan yararlanmışlardır. Yer seçimi teorisyenleri, genellikle mekân ekonomisinin idealize edilmiş kalıplarını açıklamaya çalışan soyut modelleri ile bilinirler. Orijinal olarak 1826 yılında yayınlanmış olan von Thünen'in tarımsal arazi kullanım teorileri, optimal arazi kullanım modellerini oluşturmak için kullanılmıştır. Christaller'in merkezi yer teorisi (1933'ten itibaren) kentsel sistem oluşumu ve tüketici davranış modellerine ilham vermiştir. Alfred Weber'in endüstriyel konum teorisi (1909'da yayınlanmıştır),

üretim tesislerinin nasıl en iyi şekilde yer seçtiğini anlaşılmasında kullanılmıştır (Coe, Kelly ve Yeung, 2007:503). Dolayısıyla bu süreçte geçmiş dönemlerde üretilen yer seçimi teorileri pozitivist bakış açısı ile yeniden ele alınmıştır.

Bu klasik çalışmalar önemli bir temel oluştururken, niceliksel ekonomik coğrafyanın yükselişi ayrıca kendi klasiklerini yaratmıştır. Bir yanda Vaşington Üniversitesinde William Garrison ve öğrencileri teorik ve derin mekânsal analizler geliştirirken diğer yandan Pensilvanya Üniversitesinde Walter Isard öncülüğünde neo-klasik rekabetçi denge teorisi mekânsal koordinatlar dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmiştir (Scott, 2000:486). Isard teori geliştirme ve uygulamanın iktisat ile coğrafya arasındaki farkı büyüttüğünü savunuyor ve bu boşluğun kapanması için “bölge bilimi”nin geliştirilmesini öneriyordu. Her ne kadar coğrafyacılar bunun kendileri tarafından yapılan bölgesel coğrafyadan farklı olmadığını düşünse de Isard’ın analitik yaklaşımlarından etkilenmişlerdir (Tümertekin ve Özgüç, 2005:18).

Kantitatif devrim ile evrensel kurallar ve yasalar arayışı, coğrafyaya egemen olan betimsel ve korolojik yaklaşımlarla rekabet etmeye başladı Barnes (2011:45). Pozitivizmin coğrafyaya açılmasını sağlayan kişi Schaefer’dir. Kantitatif devrim sonrasında ekonomik coğrafya disiplininin eğitimi, pratikleri, yazı biçimleri, araştırma yerleri, yayın yerleri, akademik statü hiyerarşisi dahil birçok unsurunun değiştiğini belirtmiş ve devrim sonrası ekonomik coğrafyanın beş temel özelliğini tanımlanmıştır:

Birincisi, disiplin, doğa bilimleri ile karakterize olan bir tür teoriye erişmeye odaklanmıştır. Bununla birlikte elde üretilmiş bir ekonomik coğrafya teorisi bulunmamakta olup, o dönem için tek çare bunu komşu bilimlerden devşirmek ya da geçmiş birikimden yararlanmak olmuştur. Johann von Thunen’in (1783–1850) tarımsal arazi kullanımı ve kira formülasyonları, Alfred Weber’in (1869–1958) sanayi bölgesi modeli ve Ağustos Lösch’ün (1906-1945) genel teorisini kapsayan Alman ekonomik konum teorisi bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Buna ilave olarak iktisat, bölge bilimi, geometri ve fizik dallarından yararlanılmıştır. Bunun sonucunda 1969 yılında ekonomik coğrafyanın ilk yasası Tobler tarafından ortaya konulmuştur: “Her şey başka her şeyle ilişkilidir. Fakat yakın şeyler, uzak şeylere göre daha ilişkilidir”.

İkincisi, kantitatif devrim ile başlangıçta basit istatistiksel olmak üzere zamanla kompleks istatistik ve ekonometrik analizler çalışmalara dahil edilmiştir. Süreç içerisinde karşılaşılan en önemli sorun ise mekânsal olmayan istatistik modellerin mekâna uygulanması ile ortaya çıkmıştır. Ancak ekonomik coğrafya verilerine uygun teknikler zaman içerisinde geliştirildi ve çalışmalarda kullanıldı.

Üçüncüsü, kantitatif uygulamaların hayata geçirilebilmesi için gerekli olan hesaplama teknik ve araçları ile ilgilidir. Başlangıçta hesap makineleri ile ele alınan konu askeri alandaki ilerlemelere paralel olarak gelişmeye başlayan bilgisayar teknolojilerinin kullanılması ile çözümlenmiştir.

Dördüncüsü, ekonomik coğrafyadaki nicel devrimi gerçekleştirenler, kendilerini haklı göstermek ve yaptıklarını meşrulaştırmak için daha büyük bir felsefi proje olarak devam eden pozitivismi arkalarına almışlardır. Bu ekonomik coğrafyacılar için yeni bir husustur. Daha önce bu tür felsefi referanslara pek başvurmaz ve ana akım bilimsel tartışmalarına katılmazlardı. Bu anlamda Schaefer (1953) ve Harvey (1969) tarafından kaleme alınan yazılar belirleyici olmuştur. Schaefer, pozitivist geleneğe sahip çıkan bir sosyal bilimci olarak doğra bilimlere yöntemlerinin sosyal bilimlere uygulanmasını savunmaktadır. Bu doğrultuda da coğrafya için korolojik geleneğini reddeden ve sosyal bilimlerde mekânsal analizlere odaklanan bir konumu tavsiye etmektedir. Harvey ise coğrafi sorgulamalar ile elde edilen bilginin diğer tüm bilgilerden farklı olduğuna ilişkin görüşün sistematik, genellenebilir, kanun koyucu bir bilime ulaşmayı engellediğini savunmuştur.

Beşincisi, meslek disiplini içindeki sosyal yapıyla ilişkilidir. Kantitatif devrim içerisinde yer seçen akademisyenler, ekonomik coğrafya alanında daha hızlı yükselmiştir. Yeni bilme tarzının entelektüel heyecanı, yeni nesil parlak genç akademisyenleri etkiledi ve bunların önderliğinde disiplin yeniden tanımlandı. Bu yeni haliyle ekonomik coğrafya yetenekli genç akademisyenleri kendine çekmeyi başarmıştır.

Dolayısıyla, 1950'lerden sonra yaşanan kantitatif devrim ile yere özgü ekonomilerin tanımlanması, kategorize edilmesi ve tasvir edilmesi yaklaşımı yerini, matematiksel modeller ile genel geçer yasalar geliştirilmesi yaklaşımına bırakmaya başlamıştır. Bu devrim ile konu birlikteliği olmayan coğrafya alanı, yöntem birlikteliğini sağlamaya yönelik önemli bir ilerleme kaydetmiştir.

Bu dönemde ekonomik coğrafya zaman ve mekân farkı olmaksızın her yerde geçerli olabilecek yasalar araştırmaya odaklanmıştır. Ekonomik coğrafya kitapları artık sadece bir ülkenin ya da bölgenin gelen limanlarının, taşıma yapılabilen nehirlerinin ve üretilen ve satılan ana ürünlerinin envanterini içeren kitaplar değil, ekonomik değişimleri mekânsal olarak açıklayan bilim kitaplarıdır. Tabi ki bu değişim tüm ülkelerde aynı zamanda ve aynı şekilde yaşanmamıştır. Zira bugün ülkemizde hala en çok satan “ekonomik coğrafya” kitaplarının içeriği incelendiğinde kapsamalarının ekonomik faaliyetlerin envanter dökümünden ibaret olduğu görülmektedir (Ek).

Kaygalak (2013b:705) coğrafya disiplininin tamamını etkileyen sayısal devrimin, disiplin içinde en çok ekonomik coğrafya alt disiplinini etkilediğini belirtmiş ve bunu iki nedenle açıklamaya çalışmıştır. Bunlardan ilki ekonomik coğrafyanın yukarıda belirtildiği gibi ana akım iktisattaki sayısal yaklaşımdan etkileniyor olması, ikincisi ise ekonomik coğrafyacıların coğrafya disiplini içerisindeki kuramsal tartışmalardan daha çok savaş sonrası analiz ve haritalama teknolojilere odaklanmasıdır.

Tarihsel süreç içerisinde pozitivist ekonomik coğrafyayı anlatıp diğer yaklaşıma geçmeden önce mutlaka not edilmesi gereken bir husus vardır. “Ekonomik coğrafyadaki pozitivist yaklaşım ve nicel devrim tamamlanmıştır ve bu yaklaşım geçmişte kalmıştır” demek çok yanlış bir yorum olacaktır. Ekonomik coğrafyacılar hala uluslararası ticaret, bölgesel gelişme, işgücü hareketleri ve göç gibi konularda araştırma yaparken yaygın olarak matematiksel analizleri ve teorik modelleri kullanmaktadır. Dolayısıyla 1970'lerden itibaren ekonomik coğrafyaya ilişkin niceliksel ve model kuran yaklaşım belki evrensel nitelik kazanmamıştır ancak bu yaklaşım önde gelen araştırma yöntemi olarak hakimiyetini sürdürmüştür (Coe, Kelly ve Yeung, 2007:503).

2.3. Yapısalcı Yaklaşım: Politik Ekonomi Dönemi

Kantitatif devrim yaygın bölgesel coğrafya geleneğini yıkarak yeni bir yaklaşım doğurmuştur ancak kısa sürede de eleştirilere maruz kalmaya başlamıştır. Bu eleştirilerin nedenleri kurambilim içerisinde aranabileceği gibi toplumsal ve sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler ile de açıklanabilir.

Tablo 2: Pozitivizme yöneltilen temel eleştiriler
Table 2. Main criticisms against positivism

Yaklaşım	Eleştirisi
Empirizm	Araştırmacıların niyetlerini, motivasyonlarını ve tercihlerini göz ardı eder.
Eleştirel rasyonalizm	Pozitivizm hipotezi doğrulamaya çalışıyor, aslında modern bilim hipotezi yanlışlar; toplumun insan iradesinden bağımsız “doğa yasalarına” sahip olduğu kabulünü reddeder.
Hümanizm	Pozitivizm insan boyutunu ihmal ediyor
Realizm	Olgunun varlığı insan tanımlamalarından bağımsızdır.
Marksizm	Mekân toplumsal ilişkilerden özerk değildir, mekânı daha derinde işleyen toplumsal yapılarla ilişki içinde ele almak gerekir.
Yapısalcılık	Mekân toplumsal ilişkilerin basit bir yansımasıdır.

Yukarıda belirtildiği gibi 20. yüzyılın ortalarında büyüyen ekonomilerin gündemine bağlı olarak kantitatif niceliksel coğrafya ve lokal analizler öne çıkmıştı. Anglo-Amerikan dünyada yaşanan hızlı ekonomik büyüme yıllarını takiben karşılaşılan toplumsal değişim süreçleri yoksulluk, insan hakları, çevresel problemler, cinsiyet ve ırklar arası eşitlik arayışı gibi sosyal meseleler ile sanayinin yeniden yer seçimi, üretim sorunları, petrol krizi gibi ekonomik meseleleri

gündeme getirmiştir (Yavan, 2014). Başta Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa olmak üzere insan hakları protestoları, feminist ve çevreci hareketler ile Vietnam savaşı karşıtı gösteriler alternatif düşüncelerin yeşermesine imkân tanıdı.

Bilim yapma pratikleri açısından bakıldığında ise pozitivist coğrafyayı eleştiren, açıklamaya ağırlık veren çağdaş coğrafya pratikleri post-pozitivist yaklaşımlar olarak sınıflandırılmıştır (Bekaroğlu ve Yavan, 2013a:55). 1960'lardan itibaren doğru temel hedefi pozitivism karşıtlığı olan yapısalcılık başlığı altında Marksizm, hümanizm, realizm ve feminizm yaklaşımları ortaya çıkmıştır (Tablo 2). Marksizm sınıf çatışmaları ve sosyal adaletsizlikleri ele alarak bunlara ilişkin çözüm önerileri geliştirmiştir. Marksist ekonomik coğrafya yasa koyan mekânsal analizleri toptan reddetmemekte, bunun yerine neo-klasik ekonomik yaklaşımı mekânsal analize dahil etmeye çalışmaktadır. Marksizmden en son etkilenen sosyal bilim olan coğrafyada, David Harvey'in öncülüğünde Marksist yaklaşım genel toplumsal süreçlerin tarihsel materyalist bir perspektifle ele almayı sağlamıştır. Bu yaklaşım coğrafyaya iki temel yenilik kazandırmıştır. Birincisi devlet yaklaşımı yerine toplumsal bir bakış açısı koymasındır. Diğeri ise emperyalist güçleri kuvvetlendiren pratikler yerine mekânsal adaleti arayan sorgulamalardır. Böylelikle kapitalizmin yarattığı eşitsizliklerin mekânsal boyutu ya da mekânsal eşitsizliklerin takipçisi olmaktadır.

Hümanistler ise kantitatif devrimle gelen genellemeci yaklaşım, teorik varsayım ve analitik modellerin insan boyutunu ihmal etmesini eleştirmektedir. Her bireyin dış dünyayı kendisine özgü bir biçimde algılamasına dayanan fenomenolojik yaklaşımı benimseyen hümanizm; özel yer, mekân ve çevreye sahip insanların psikolojik, hissi ve duygusal özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda hümanistler coğrafi mekânı insan ile çevre arasındaki duygusal ilişki alanı olarak tanımlayıp bu etkileşim çerçevesinde oluşan sosyal anlamları araştırmışlardır (Karabulut, 2012:360).

Diğer bir akım ise realizmdir. Radikal coğrafyanın mekanı küçümseyen özelliğini geliştirmeye çalışan ve mekana her toplumsal etkileşmenin oluşumunda daha merkezi bir rol vermeye çalışan ara çözüm arayışları (strüktürasyon-yapılaşırma yaklaşımları) ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar arasında realizm coğrafyayı köklü bir biçimde etkilemeyi başarmıştır. Pozitivizmin mutlak gerçeklik fikrinden uzaklaşılması gerektiğini savunan realistler, buna rağmen söylem ve dünya arasındaki ilişkinin görmezden gelinemeyeceğini savunur (Holt-Jensen, 2017:241). Realizm felsefesinin coğrafyadaki öncüsü Andrew Sayer'dir.

Feminizm ise hem coğrafya bilim insanları arasında kadınların yerinin az olması ve disiplinin ataerkil yapısı hem de coğrafyanın mekânı analiz ederken kadını gözardı etmesini

eleştirerek ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Johnston, 2017:49). Bu dönem coğrafyanın araştırma konularında çeşitliliğin sağlandığı ve kurumsal olarak yeniden yapılanmanın gündeme geldiği yıllardır.

Pozitivist dönemde doğa bilimlerinden etkilenen ekonomik coğrafya yeni dönemde başta bağımlılık teorisi ve dünya sistem teorisi olmak üzere sosyal bilim yaklaşımların etkisi altında kalmıştır. Işık'ın (1994:15) belirttiği gibi 1970'lerden sonra beşeri coğrafya kendi kabuğunu kırarak ve fiziksel coğrafyadan bütünüyle uzaklaşarak sosyal bilimlerin merkezine doğru hareket etmiştir. Ekonomik coğrafyacılar hem çevrelerindeki dünyanın sosyo-ekonomik meselelerden hem de bilim yapma pratiklerindeki dönüşümlerden etkilenmiştir. Bu dönemde sosyal adalet, ekonomik eşitsizlik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konular araştırmaların ana temaları olmuştur. Bu temalara bağlı olarak kentsel yoksulluk ve ayrışma, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, uluslararası kalkınma ve sanayileşme sürecindeki dengesizlikler en öncelikli konulardır.

Ekonomik coğrafyada pozitivistlere en güçlü eleştiri olan yapısalcı yaklaşım, onun içinde de Marksizm tarafından yapılmıştır. Kantitatif yaklaşımın bilimsel kesinlikleri, bu hareketlerin vurguladığı toplumsal sorunları açık bir şekilde ele almak için yeterli zemini sağlamamaktaydı. Yapısalcılar pozitivistlerden çok farklı bir dünya görüşüne sahiptir. Onlar dünyayı gözlem ve ölçüm yoluyla anlamak yerine, doğrudan gözlemlenebilir olmayan temel yapıları irdelemeyi yeğlerler. Yapısalcılar, insan düşünce ve eylemlerinin bir sonuç olmasından hareketle bunları etkileyen genel yapının tespiti ve açıklanması fikrinden yola çıkarlar (Öztürk ve Karabağ, 2013:16-17).

İnsanların dünyadaki eylemlerini şekillendiren ve sınırlandıran bu yapılar aynı zamanda güç farklılıkları da yaratmaktadır. Dolayısıyla yapısalcı yaklaşım kapitalizm tarafından yaratılan sınıf, cinsiyet ve ırk yapıları ile bunlar arasındaki eşitsizlikleri konu edinmektedir (Coe, Kelly ve Yeung, 2007:504). Sosyal bilimlerdeki yapısalcılığın etkileri 1970'lerden sonra coğrafyada da hissedilmeye başlamıştır. Coğrafyadaki yapısalcılık tartışmaları, birçok yeni soru ve kavramı gündeme taşımalarının yanında aynı zamanda toplum-mekan ilişkisinin daha önce değinilmemiş yönlerinin de kavramsallaştırılmasına imkan tanımıştır (Işık, 1994:19).

Bu bağlam içerisinde ekonomik coğrafyacılar, salt gözlemlenebilir ekonomik fenomenleri açıklamak yerine bunları destekleyen yapısal süreçleri ve onları değiştirecek politik gündemi anlamaya yönelmiştir. 1970'lerdeki ekonomik kriz ortamı ve artan sınıf çatışmaları Harvey ve öğrencilerinin yapısalcı yaklaşımının güçlenmesine yol açmıştır. Yapısalcı eleştirilerle paralellik arz eden Marksist eleştirilerin coğrafya için yeniden yorumlanması ile kapitalizmin yapısal

mantığını düşünme, sınıfsal iktidar ilişkilerini ekonomik süreçlerde tanımlama ve eşitsiz gelişmeyi kavramsallaştırma yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Marksist felsefe içinden gelen; Lefebvre, Castells ve Harvey, Marksist analize mekân boyutu katarak kent kuramlarına yeni bir açılım getirmişlerdir (Tablo 4).

Tablo 3. Marksist yazarların mekana bakış açısı ve katkıları
Table 3. Perspectives and contributions of Marxist scholars about "space"

Yazar	Kente bakış	Katkısı
Castells	Emeğin yeniden üretim alanı	Kentin kamu öncülüğünde kolektif tüketim altyapısı ve hizmetleriyle donatılması gerekliliği ve sosyal hareketlerle sağlanan siyasal dinamiklerin eşitsizlikleri giderici etkisi savundu
Harvey	Kapital birikimi	Kapitalin ve birikiminin kentleşmesi süreçlerinin kavranmasını zenginleştirdi
Lefebvre	Sosyo-mekânsal bir süreç (mekânın üretilmesi)	Mekâna yeni bir bakış açısı getirdi, bireylerin gündelik yaşamlarında kent mekânındaki farklı davranışlarının açıklanmasında kullanılabilecek bir analiz çerçevesi oluşturdu

Kaynak: Tekeli (2016)'dan yararlanarak hazırlanmıştır.

Bu süreç içerisinde ekonomik coğrafyadaki yapısalci yaklaşım ile ana akım Marksizm düşüncesi arasında da farklılıklar oluşmuştur. Örneğin, Marksist düşünce, krizleri kapitalizmin temel çelişkilerinin kaçınılmaz sonucu olarak görürken, yapısalci ekonomik coğrafyacılar kapitalizmin krizlerinin nasıl tersine çevrilebileceğini sorgulamıştır (Coe, Kelly ve Yeung, 2007:505). Marksist yaklaşımda planlama incelemeleri rant teorisi geliştirme, sanayide yeniden yapılanmadan dolayı ortaya çıkan bölgesel eşitsizlikleri açıklama gibi konulara odaklanmışlardır (Tümertekin ve Özgüç, 2005:21).

Yapısalci yaklaşım ve Marksist eleştirilerin ekonomik coğrafyadaki en önemli yansımalarından birisi mekân anlayışındaki dönüşümde görülmüştür. Pozitivist düşüncede tek boyutlu ve izotropik özelliğe sahip olan ve geliştirilen modellerde sadece mesafe fonksiyonuna dahil olan nesne mekan anlayışı sorgulanmaya başlamıştır. Yapısalci yaklaşımın etkisi ile mekan sosyal ilişkilerde üretilen, açıklayıcı, soyut ve özne mekan anlayışı gelişmiştir.

Yapısalci coğrafya bölgesel ve kantitatif coğrafyaların sorunlarına karşı başarılı çözümler üretmekteydi ancak kendisi de bazı sorunları içinde barındırmaktaydı. Yapısalci coğrafya mekan ile toplum ilişkisi tek yönlü kurulmakta ve mekana pasif bir rol biçerek toplumun mekanı etkilediği kabul edilmektedir. Pozitivist coğrafya mekana abartılı bir rol verirken yapısalci coğrafya mekanı ihmal eden bir yaklaşım ortaya koymaktadır (Pınarcıoğlu,1994:94). Her ne kadar yapısalci yaklaşım ile pozitivist yaklaşım coğrafyada mekânı ele alış biçimleri açısından farklılaşsa da ikisinin ortak özellikleri de bulunmaktadır.

Işık (1994:20) her iki yaklaşımda mekân ve toplum ayrı ayrı kavramsallaştırıldığını, mekâna edilgen bir rol biçildiğini ve bunlar arasındaki farkı belirleyicilik ilişkisinin yönünün tanımladığını söylemiştir. Diğer bir ifadeyle 1980'lere kadar mekân toplumsal araştırmaların aktörü değil bir unsur olarak incelenmeye devam etmiştir. Bu gidişatı değiştiren 1980'lerle gündeme gelen yeni coğrafya yaklaşımlarıdır. Burada mekân sadece toplumsal olguların bir sonucu değil, sosyal bilimlerde açıklayıcı bir unsur olarak kavramsallaştırılmaya başlanmıştır.

2.4. Post-Yapısalcı Yaklaşım: Kurumsal/Kültürel Dönüşüm Dönemi

Fordist üretim biçimlerinin hâkim olduğu modern dönemden post-fordist üretim biçiminin hakim olduğu ve günümüzde de hala etkilerini sürdüren süreç devam etmektedir. Postmodern dönem ekonominin mekânsal dağılımını tarihte hiç olmadığı bir şekilde ve süratle yeniden biçimlendirmiştir. Bu dönemde hem gelişmekte olan ülkeler merkez ülkelere göre kalkınma performanslarını artırmış hem de gelişen ve gelişmekte olan ülkelerdeki bazı yerellikler küresel sisteme eklenerek yeni başarı hikayeleri oluşturmuştur. 1970'lerdeki üretim krizi aşılrken üretimin yer seçimi ve mekânsal kompozisyonu da köklü bir şekilde dönüşüme uğramıştır.

1980 sonrası dönemde devletin ekonomik gelişme sürecindeki rolünün sınırlı olduğu ve farklı ölçeklerdeki mekânların içsel potansiyelleri ve kapasiteleri ile yarışa başladığı bir dönem olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde devlet kolaylaştırıcı bir rol üstlenmektedir. Bu dönemde yenilikçilik, insan sermayesi, bilgi-gömülü bilgi-bilgi yayılımı, firmalar arası birliktelikler-kümelenme-odaklanma, ağ türlü yapılanmalar ekonomik coğrafya yazının ana gündem maddeleridir (Eraydın, 2011: 114).

Coğrafya uzun bir süre sosyal bilimlerdeki ana akım tartışmalara ilgisiz kalmasına rağmen 1980'lerden itibaren sosyal bilimlerin kabul ettiği birçok varsayımı sorgulamakta ve sosyal bilimlerde sınırları zorlamaktadır. Kendi içerisindeki tartışmalar disiplinin sınırlarını aşarak yeni bir sosyal bilim epistemolojisine geçişte öncülük etmiş ve mekânı öne çıkaran perspektiflerin önem kazanmasına katkıda bulunmuştur. Mekân günümüz toplumlarının anlaşılması ve dönüştürülmesi bakımından temel aktörlerden birisi haline gelmiştir. Bu bağlamda her geçen gün daha fazla sosyal bilimci kuramlarında mekânsal öğeleri kullanmaya başlamıştır (Işık, 1994:7-9). Coğrafyanın içindeki bu gelişmelere sosyal teorideki gelişmeler eklenince 1980'ler yeni coğrafyanın ortaya çıkışına sahne olmuştur. Yeni coğrafya mekân ile toplumsal ilişkiler arasında bir orta yol tutmakta/denge aramakta ve aradaki ilişkiyi iki yönlü kurmaktadır. Buna göre mekânsal yapılar toplumsal ilişkiler tarafından belirlense de, salt bu ilişkilere indirgenemez, toplumsal ilişkiler dahi mekana bağlı bir süreçtir.

Ekonomik coğrafya tarafında ise 1990 sonrası kültürel dönüş yılları olarak ele alabiliriz. Bu yıllarda kuramsal, evrimsel, ilişkisel yaklaşımlar ile yeni ekonomik coğrafya öne çıkmıştır. Bunlardan ilk üçüne burada tanım düzeyinde değinilecek olup, yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı ise detaylı olarak ele alınacaktır.

1980’li yıllardan sonra ekonominin ve üretimin kurumsal boyutu önem kazanmış ve bunun coğrafi yansımalarının irdelenmesi kentsel ve bölgesel ekonomik büyüme stratejilerini öne çıkarmıştır. Kurumsal ekonomik coğrafya, ekonomik faaliyetlerin coğrafyasını etkileyen temel ekonomik davranışın, kurum olarak adlandırılan yapılar tarafından şekillendirildiğini bu yüzden de ekonomik faaliyetlerin dağılımında ve yer seçiminde kurumsal yapının etkileyici ve yönlendirici rol oynadığını savunmaktadır (Kaygalak, 2013a: 348). 1990’lardan itibaren ekonomik sürecin sosyo-kültürel ve sosyo-politik kurumlarına ilişkin vurgunun artması, kurumsal yaklaşımın yaygınlaşmasını ve ekonomik coğrafya içindeki “kültürel dönüş” hareketinin içinde yer almasını sağlamıştır (Tuysuz, 2017:122).

Evrimsel ekonomik coğrafya, iki temel inceleme alanına odaklanmaktadır. Bunlardan ilki ekonomik faaliyetlerin mekan üzerinde eşitsiz dağılımına neden olan faktörleri ve bu faktörleri üreten tarihsel süreçleri inceleyerek, yol bağımlı ve koşullu tarihsel süreçlerin bir sonucu olan bugünkü durumu açıklamaya çalışır. İkincisi ise firmaların, endüstrilerin, ağların, şehirlerin ve bölgelerin mekânsal evrimi ile firmaların giriş, büyüme, gerileme ve çıkış süreçlerini ve yer seçimi davranışlarını incelemektir. Bu açıklamaları yapabilmek için de genelleştirilmiş Darwinizm, karmaşıklık teorisi ile yol bağımlılığı teorisini kullanır (Altuğ, 2017:102).

İlişkisel yaklaşımda; ekonomik faaliyetlerin, ekonomik aktörler arasında teşkil edilen ilişki yapılarına gömülü ve bağlam bağımlı olduğu iddia edilmektedir. Post-fordist bir üretim şeklinin yaygınlaşması, uzmanlaşmanın giderek artması, işgücünün mekânsal olarak ayrışması, küresel değer zinciri gibi üretimin organizasyonunda yaşanan değişim ve dönüşümler üretim aktörleri arasındaki etkileşim ve ilişkiselliğin analizlere dahil edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda, ilişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımı zaman içerisinde genişleyerek farklı mekânsal ölçeklere odaklanan bir yapıya evrilmiştir (Tuysuz, 2017:125).

2.4.1. Yeni ekonomik coğrafya

Küreselleşme, üretim ve tüketim ilişkileri ile bunların mekânsal örgütlenmesini temelden değiştiren bir süreç doğurmaya başlamıştır. Fiziksel sermaye, hammadde, emek yoğun üretim, nakliye gündemi üzerinden tartışılan ekonomik faaliyetler zamanla yerini esnek üretim, kalifiye işgücü, kentsel ve bölgesel kümelenme, teknolojik dönüşüm, ulaşım ağları kavramlarına

bırakmıştır (Arıbaş ve Demir, 2011:181). Finansal piyasalardaki hareketlilik, yabancı sermaye girişlerinin artması, ticaret ve turizm ilişkilerinin gelişmesi artık ekonomiyi noktasal ilişkilerden ziyade ağsal bir yapıya dönüştürmüştür. Artık dünyanın her yeri diğer yerlerle irtibat halinde ve küresel ekonomik sistem içerisinde tüm yerlerin ayrı bir rolü ve önemi bulunmaktadır. Ülkeler ve bölgelerdeki ekonomik gelişmeler birbiri ile hiçbir zaman olmadığı kadar bağlantılı ve ilişkili olmuştur.

1970'lerden sonra dünya ekonomisinde yaşananalar küreselleşme gündeminin günbegün katlanarak artmasına neden olmuştur. Esasında küreselleşme bir ekonomik coğrafya olgusudur ve bu olgunun özümsebilmesi için ekonomik coğrafyanın geleneksel ve yeni yaklaşımlarının kavranması gereklidir (Tümertekin ve Özgüç, 2005:2). Ekonomik coğrafyadaki yeni yaklaşımın ortaya çıkış temel nedeni küreselleşme ile gelişen yeni ekonomik konjonktürdür (Kaygalak, 2013b:712):

- hammadde ve doğal kaynaklara olan bağımlılığın azalması
- kültür ve servis hizmetleri ağırlıklı yeni bir üretim ve tüketim ekonomisinin ortaya çıkışı
- ekonomik ve sosyal ilişkilerin konvansiyonel sınıf kavramından görece özerkleşmesi
- ekonominin giderek kültürel bağlamı hale gelmesi
- coğrafi mekânın ekonomik örgütlenme açısından ilgi odağı olması

Bu gündem çerçevesinde çeşitli üretim, hizmet ve iletişim ağlarının sağladığı dışsallıklarla küresel ekonomik sistemi içinde yarışan kent ve bölgelerin içsel kapasiteleri üzerinde durmaktadır. Küresel ekonomiden daha fazla yararlanmak isteyen yeni mekânsal birimler ortaya çıkarak ekonomik coğrafyanın yeni odaklarını oluşturmaktadır. Küresel kentler, yeni sanayi odakları, ileri teknoloji merkezleri ve öğrenen bölgeler bu yeni birimlere örnek gösterilebilir (Eraydın, 2011: 116).

Bu dönüşüm süreci içerisinde mekân boyutu ana akım iktisat içerisinde tarihte hiç olmadığı kadar yerini almaya başlamıştır. Standart neoklasik iktisatta yer ve mekânın bir önemi yoktur, çünkü mükemmel rekabet, mükemmel bilgi ve mükemmel piyasalar varsayımları, ekonomik büyüme ve gelirlerdeki coğrafi eşitsizliklerin emek, sermaye ve bilginin serbest dolaşımı sayesinde hızla ortadan kalkacağı kabul edilmektedir (Martin, 2009:53). Bu nedenle Neoklasik iktisat içerisinde mekân, modelleme elverişli olduğu ölçüde araştırmaya dahil edilmekteydi.

Bununla birlikte, 1990'ların başından itibaren, ana akım ekonomistler coğrafyanın ekonomideki önemine giderek daha fazla ilgi duymaya başlamıştır. Hiç değilse artık ekonominin ekonomistlerin zihnindeki tahayyülden daha fazlası olduğu ve mekânsal olarak yayılmış ve

örgütlenmiş olduğu ve ekonominin işleyişinde mekânın içsel bir unsur olduğu kabul görmeye başlamıştır.

Mekânın bu denkleme dâhil olabilmesi, esasında mekân boyutunun temel ekonomik model içerisinde yer bulması ile gerçekleşmiştir. Bu kapsamda mekânın genel denge modeline dahil edilmekte ve eksik rekabet durumuna açıklama getirilmektedir. Böylelikle coğrafi mekânda gerçekleşen farklı ölçeklerdeki yığılma/kümelenme biçimleri, genel denge modelleri aracılığıyla mikro ekonomik temellere dayalı bir teorik yapı üzerinde geliştirilmiştir (Özdemir ve Başkol, 2011:130).

Yeni ekonomik coğrafyanın gelişme sürecinde sosyal ve kültürel unsurların mekânsal yansımaları coğrafyacılar tarafından ele alınmıştır. İktisatçılar bu süreçte coğrafyayı ya da mekânı iktisadi modeller kapsamına alma yönünde çalışmalar yapmışlardır (Özata, 2016:23).

Ekonomik coğrafyadaki bu değişimler Paul Krugman “Geography and Trade” adlı eserinde ilk defa “yeni ekonomik coğrafya” kavramını ile ifade edilmiştir. Bundan sonra da ana akım iktisat teorisine yer ve mekânı tanıtmaya yönelik en kararlı girişim olarak “yeni ekonomik coğrafya” yaklaşımı kullanılmaya başlamıştır.

Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımının temel argümanları ekonomik yığınlaşmanın ekonomik etkinlik sağlaması ve mekânsal etkinlik ile eşitliklik arasında bir dengenin olmasıdır. Bu ilişkiyi ortaya koymak için dört önemli özellik ortaya konulmaktadır: (i) tüm mekânsal ekonomi, genel denge anlayışı ile modellenmektedir, (ii) taşıma maliyetleri, mekânı önemli hale getirmektedir, (iii) üretim faktörlerinin ve tüketicilerin mekânlar arasındaki hareketliliği, yığılma için bir ön koşuldur, (iv) firma düzeyindeki artan getiriler ya da bölünmezlikler, ekonominin arka bahçe kapitalizmine dönüşmesini engellemektedir (Topçuoğlu ve Çalışkan, 2016:109).

Yeni ekonomik coğrafyada ekonomik faaliyetlerin mekânsal yer seçimini etkileyen ve zıt yönlü işleyen iki kuvvet bulunduğu varsayılmaktadır. Yığınlaşmayı destekleyen merkezci kuvvetler ile yayılmayı sağlayan merkez kaç kuvvetlerin bileşkesi neticesinde ekonomik faaliyetlerin coğrafi dağılımı (dengesi) ortaya çıkmaktadır. Firmalar arası ileri ve geri bağlantılar, güçlü işgücü piyasası ve pozitif dışsal ekonomiler merkezci kuvvetleri temsil etmektedir. Taşınmaz üretim faktörleri, arazi rantları ve negatif dışsal ekonomiler ise merkezkaç kuvvetlerini oluşturmaktadır (Ekinci ve Ersungur, 2013:206).

Merkez-çevre modeli, kent sistemleri modeli ve dış ticareti açıklamaya yönelik uluslararası modeller yeni ekonomik coğrafya kapsamında geliştirilen birinci nesil statik modellerdir. Yeni ekonomik coğrafya zaman içerisinde farklı problemlerin çözümünde kullanılmak üzere gelişmiş

ve kapsama yeni modeller dahil edilmiştir. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi Krugman'ın çalışması ile başlayan yeni ekonomik coğrafya serüveni zaman içerisinde bir çatı model haline gelmiş ve ana modele atıfla yeni modeller geliştirilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Dönemler itibarıyla yeni ekonomik coğrafya modellerinin gelişmesi
Tablo 4. The development of new economic geography models with respect to stages

Dönem	Temel özellik
Erken 90'lar - <i>İlk nesil modeller</i>	Krugman tarafından yeni ekonomik coğrafya modelinin geliştirilmesi – temel merkez-çevre modeli, artan getiriler, coğrafya ve yeni ticaret teorisinin bağlantılarının kurulması
90'ların ortası ve sonu - - <i>İkinci nesil modeller</i>	Temel modelin detaylandırılması ve bölgesel kalkınma, kentsel sistem ve şehirlerin ortaya çıkışı, yerel ekonomik uzmanlaşma ve endüstriyel kümelenmelerin oluşumu ve uluslararası ticaret coğrafyasına yaygınlaşması ve uygulanması
2000'lerin başından sonraki dönem - <i>Üçüncü nesil modeller</i>	Analitik olarak izlenebilir (lineer versiyonlar dahil) modellerin geliştirilmesi ve endojen teknik değişim, bilgi yayımları ve çeşitli ek merkezci ve merkezkaç kuvvetlerini dahil etmek için daha fazla geliştirme aşaması; kentsel iktisattan fikirlerle bütünleşme; teorik politika analizi için modellerin kullanılması; ampirik uygulamalara geçilmesi

Kaynak: (Martin, 2009:59)

Bu çerçevede yeni ekonomik coğrafyanın temelde ekonomik faaliyetlerin coğrafi veya mekânsal olarak yoğunlaşmasına yönelik açıklamalar aradığını söyleyebiliriz. Bu yaklaşıma cevap uzmanlaşma, büyüme ve içsel/dışsal ekonomiler sonucunda oluşan ticaret avantajlarıdır (Topçuoğlu ve Çalışkan, 2016:110). Bu yaklaşımın temelinde lokasyon teorileri yer almaktadır. Thünen'den Marshall'a birçok lokasyon teorisi yeni ekonomik coğrafya çatısı altında birleştirilerek yeniden modellenmiştir. Yeni ekonomik coğrafyanın bu şekilde popüler olması ve hala gündemde kalabilmesinin nedeni yüklendiği bu işlevdir. Eski modeller ile yeni modellerin birlikte ele alınabilmesini mümkün kılması mekana ilişkin açıklamaları zenginleştirmiştir.

Bu yenilik herkesin üzerinde mutabık kaldığı ve sorgulamadan kabul ettiği bir husus olmamıştır. Yeni ekonomik coğrafya bir yandan gelişirken “ekonomik coğrafya” alanında karşı duruşlar da ortaya çıkmıştır. Yeni ekonomik coğrafyanın klasik iktisat yaklaşımına uygun bir biçimde temel kabullenmeleri sahiplenen ve matematiksel formüller üreten yapısı eleştirilmiştir. Bazı ekonomik coğrafyacılar bölgesel gelişmenin tarihsel, sosyal, politik ve kurumsal yönlerini inceleme ve çeşitliliği ön plana çıkarma özelliklerini sürdürmeye çalışmışlardır (Özdemir ve Başkol, 2011:131). Kanımca bu direnç zamanla azalmakla birlikte Krugman'ın Nobel iktisat ödülü kazanması ile son bulmuştur. Zira bu ekonomik coğrafyanın tanınırlığı ve bilinirliği açısından önemli bir unsur olmuştur. Her yıl Dünya Bankası tarafından farklı bir tema ile hazırlanan dünya kalkınma raporlarının 2009 yılı temasının “ekonomik coğrafyanın yeniden şekillenmesi” olarak belirlenmesi tesadüf olmamıştır.

Bazıları yeni ekonomik coğrafyanın bilimsel açıdan daha önce ortaya hiç konulmamış tam bir yenilik içermediğini, ekonomik coğrafya için yeni olan bu yaklaşımın esasında Isard'la bölge biliminde 1960'larda başlayan sürecin devamı, hatta ileriye taşınması niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Onlara göre yeni ekonomik coğrafya bölgesel iktisada yapılan geleneksel katkıların sağlam bir teorik çerçeve ve tutarlı bir model ile incelenebilmesine imkan vermiştir (Özdemir ve Başkol, 2011:136).

Ayrıca yeni ekonomik coğrafya başta Marksist yaklaşım olmak üzere çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu kapsamda; mekânı matematiksel unsurlara indirgediği, gerçek mekânların varlığının ihmal edildiği, mekânı analiz ederken kapitalizmin mekânsal örgütlenmesine dair bir eleştiri sunmadığı, kapitalist gelişme dinamiklerinin sosyal topluluklarda yarattığı dönüşümü görmezden geldiği ve soyut modellerden ibaret olduğu eleştirileri sıralanmıştır (Gündem, 2016:87).

Sonuç olarak bu dönemde ekonominin teorisini anlama ve açıklama çabalarına mekan boyutu eklenmiş ve ekonomik coğrafyanın güncel araştırma konuları şu şeklide gelişmiştir:

- Endüstriyel bölgeler, kümelenmeler ve yığılmalar
- Kentleşme ve yerelleşme ekonomileri
- Bölgesel-yerel kurumsal yapı
- Bölgesel inovasyon sistemleri
- Öğrenen bölgeler

3. SONUÇ

Işık'ın (1994:20) belirttiği gibi soyut düzeyde bakıldığında coğrafya disiplininin tarihi, mekana özerklik atfeden, mekanın geometrik özelliklerini öne çıkaran, bu nedenle toplumsal ilişkileri mekanın bir türe alan mekânsal determinizm ile mekânı, toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak gören yapısalcı yaklaşımlar arasında bir denge bulma çabası olarak değerlendirilebilir. Ekonomik coğrafya tarihinde de bu denge arayışlarını görebiliyoruz. Sosyo-ekonomik konjonktür ile küreselleşmeye bağlı gelişmeler sonucunda denge noktası zaman içerisinde değişmektedir. Bu değişimin yanında geçmişte hakim tek bir paradigmanın egemenliği söz konusu iken artık tüm paradigmlar kendilerini güncel tartışmalara bağlı olarak güncellemekte ve dönüşerek hayatta kalmaktadır (Bekaroğlu ve Yavan, 2013b:55).

Sonuçta tüm süreci özetlemek gerekirse ekonomik coğrafya zaman içerisinde dramatik değişimler geçirmiş ve yüksek bir çeşitlilik geliştirmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2005:22).

Dünyadaki ekonomik ve toplumsal gelişmeler ile teknolojik ilerlemeler mekânsal yer seçimini ve ulaşım ilişkilerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu değişim ekonomik coğrafyanın hem ele aldığı konuları hem de bunları ele alış biçimlerini değişikliğe uğratmıştır.

1950'lerden sonra mekândaki ekonomik faaliyetlerin dağılım kalıplarını oluşturmak ve açıklamak için yer teorisi Pozitivist bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ancak, birçok ekonomik coğrafyacı bu yaklaşımdan memnun kalmadı ve alternatiflerini aramaya başladı. Model tabanlı, soyut ve indirgemeci bir yaklaşımla neoklasik iktisat teorisine bağlı geliştirilen ekonomik coğrafya yazını, doğumundan itibaren sürekli eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştiriler zaman içerisinde yapısalcı ve post-yapısalcı olarak adlandırabileceğimiz ana akımların altında çeşitlilik kazanmıştır. Bu çeşitlilik içerisinde bölgesel bilim ve ekonomik coğrafyaya olan ilgi zaman içerisinde artmış ve bu başarı Krugman tarafından geliştirilen ve Nobel Ödülüne layık görülen “Yeni Ekonomik Coğrafya” ile taçlanmıştır.

Buradan anlatılan süreçten de anlaşılacağı gibi ekonomik coğrafya birbirinden çok farklı hatta birbirine tezat kapsam, yaklaşım ve yöntemler barındırarak zaman içerisinde evrilerek günümüze gelmiştir. Coğrafya içerisinde mütevazı bir alt disiplin olarak gelişen ekonomik coğrafya tarihsel süreç içerisinde ekonomik coğrafya kendini sosyal bilimler içerisinde kabul ettirebilen bir sosyal bilim alanı olmuştur. Nihayetinde 2011 yılında ekonomik coğrafya sosyal bilimler alanında en fazla atıf alan üçüncü alan olmayı başarmıştır.

Ekonomik coğrafyanın tarihsel süreci incelendiğinde bu yaklaşımın benim de hem akademik hem de profesyonel hayatımda ilgilendiğim planlama, bölgesel kalkınma ve ulusal kalkınma çalışmaları ile örtüştüğünü fark ettim. Ekonomik coğrafyanın; ekonomik faaliyetlerinin dağılımı, bölgesel dengesizlikler ve yer seçimini anlamaya ve açıklamaya ilişkin geliştirdiği araçlar ve yöntemler planlama faaliyetleri için önemli bir girdi teşkil etmektedir. Kaygalak (2014:207) dediği gibi ekonomik coğrafya tam da planlama ve kalkınma yaklaşımlarında olduğu gibi mekânı ilişkisel ve çok ölçekli bir şekilde kavramaya çalışmaktadır. Ekonomik coğrafyanın gelişim süreci bizlere son dönemde mekân ve coğrafyaya doğru yönelen ilginin ana aktörünün ekonomik coğrafya olduğunu düşündürmektedir.

Çağdaş ekonomik coğrafyada yaşanan dönüşüm sürecini dört başlık altında toplayabiliriz.

1. Coğrafyadaki kantitatif devrime paralel olarak ekonomik coğrafyada da sayısal analizlerin kullanılması yaygınlaşmaktadır. Her ne kadar ekonomik coğrafyada pozitivismeye karşı birçok yaklaşım gelişmiş olsa da gelinen noktada, bölge bilimi ile yakın işbirliği içinde olan, ekonomik coğrafya ana akım coğrafyaya göre kantitatif yöntemleri daha fazla

kullanma eğilimindedir. Bu duruma yeni ekonomik coğrafya ile gelişen iktisadi modellerden yararlanma eğilimi de etkili olmuştur.

2. Diğer bir eğilim ise ekonomik coğrafyanın zaman içerisinde tarih, sosyoloji, iktisat, bölge bilimi, şehir ve bölge planlama gibi çeşitli disiplinler ile yakın işbirlikleri kurarak güçlenmesi ve disiplinler arası bir konum edinmeye çalışmasıdır. Sosyal bilimler içerisinde en çok atıf alan konu alanlarından birisi haline gelmesi ekonomik coğrafyanın bu dönüşümünü doğrular niteliktedir. Başlangıçta ekonomik coğrafya diğer bilimlerden fikirleri ödünç alırken, şimdi diğer disiplinler için fikir kaynağı haline gelmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2005:2).
3. Diğer yandan ekonomik coğrafyanın ilgi alanı gelişmiş, sanayileşmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru kaymıştır (Özata, 2016:18). Kuzey Amerika ve Avrupa eksenli gelişen ekonomik coğrafya disiplini özellikle bölgesel ve yerel kalkınma gündemine yöneldikçe başta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelere daha fazla odaklanmaya başlamıştır.
4. Küreselleşme, sanayinin yapısal dönüşümü, teknolojik ve dijital gelişmeler ve diğer tüm gelişmeler mekân ve yeri inceleme konusu haline getirmiştir. Ekonomik coğrafyanın birincil inceleme konusunun bu şekilde gündemde olması alanın gelişmesine katkı sağlamıştır. Ekonomik coğrafyacılar da bu fırsatı iyi değerlendirerek diğer disiplinler için katma değeri yüksek ürünler üretmeyi başarmışlardır. Bunu yaparken de disiplinin içerisinde yaşanan entellektüel değişimler alana bir dinamizm kazandırmıştır.

Burada ele alınan süreç ile ülkemizdeki ekonomik coğrafyanın gelişimini karşılaştırdığımızda bizdeki uygulamanın ağırlıklı olarak hala bölgesel coğrafya geleneğini yansıttığını söyleyebiliriz. Ekte listelenen çalışmalar da bunu doğrulamaktadır. Kaygalak'ın (2014) da belirttiği gibi Türkiye'de ekonomik coğrafya eşitsiz gelişmenin mekandaki yansımaları açıklamaya odaklanmamış ve bu şekilde Batı'daki ekonomik coğrafya gelişim sürecinden ayrılmıştır. Son dönemde ise ekonomik coğrafya alanında dünyadaki gelişmelere paralel olarak literatür oluşmaya başlamıştır. Özellikle kent planlama, bölgesel kalkınma ve bölgesel iktisat yazınında ekonomik coğrafya ile kesişen yaklaşımlar kullanılmakta iken coğrafyacılar da bu alana ilgi göstermeye başlamıştır.

Referanslar

Altuğ, F. (2017). Evrimsel ekonomik coğrafya perspektifinden bölgesel ekonomik gelişme: Yol bağımlılığı ve kilitlenme yaklaşımı. Marmara Coğrafya Dergisi, 36, 97-110.

- Arıbaş, K., Deniz, M. (2011). "Paul Krugman ve Yeni Ekonomik Coğrafya". TÜCAUM VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, s.181-188.
- Barnes, T. (2011). "The quantitative revolution and economic geography." The Sage Handbook of Economic Geography, editors, A. Leyshon, R. Lee, L. McDowell, and P. Sunley. London: Sage, pp. 39-52.
- Bekaroğlu, E., Yavan, N. (2013a). Modern Türk coğrafyasının tarihsel gelişiminde batılı coğrafya okullarının etkisi: Ampirik bir analiz. Beşeri Coğrafya Dergisi, 1(1), 51-66.
- Bekaroğlu, E., Yavan, N. (2013b). Modern Türk coğrafyasının tarihsel gelişiminde Batılı coğrafya okullarının etkisi: Ampirik bir analiz. Beşeri Coğrafya Dergisi 1/1, 51-66.
- Bekaroğlu, E. (2016). Modern Dünya-Sisteminin Bilgi Yapıları Bağlamında Coğrafya Disiplini İçin Bir Dışsal Tarih Okuması. Toplum ve Bilim 136, 117-146.
- Coe, N.M., Kelly, P.F. and Yeung, H.W.C. (2007). Economic geography: a contemporary introduction. Oxford: Blackwell.
- DeVerteuil, G. (2000). Reconsidering the legacy of urban public facility location theory in human geography, Progress in Human Geography, 24 (1), 47-69.
- Doğan, T., Gökyurt, F., Sarı, V.İ. (2014), 2009 Dünya Kalkınma Raporu ve Türkiye'de Şehirleşme, Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı, 4-6 Haziran 2014.
- Doğanay, H., Çavuş, A., (2013), Türkiye Ekonomik Coğrafyası (Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 6. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Ekinci, E. D. ve Ersungur, Ş. M. (2013), "Yeni Ekonomik Coğrafya ve Teorik Modelleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (3): 205-224.
- Eraydın, A., (2011). Ekonomik Coğrafyada Yeni Bir Söylem Gereksinimi: Söylemle Gerçekliği Bağdaştırmak. "VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu", s.113-124.
- Gündem, F. (2016). Klasik Politik İktisattan Ekonomik Coğrafyaya Mekânın Seyri. Mülkiye Dergisi, 40 (4), 69-90.
- Harvey, D. (1969) Explanation in Geography. Geography, Vol. 56, No. 3 (July 1971), pp. 262-263.
- Holt-Jensen, A. (2017). Coğrafya: Tarihi, Felsefesi ve Temel Kavramları. İdil: İstanbul, çev. Bekaroğlu, E.
- Işık, O., (1994), "Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması" Toplum ve Bilim, Sayı 64-65, Kış.

- Johnston, R. (2017). Beşeri coğrafya: Değişen disiplinler gündemin politiği. *Posseible* 10, 39-57.
Çev. Bekaroğlu, E.
- Jovanović, M., N. (2009). *Evolutionary Economic Geography: Location of production and the European Union*, Routledge, New York.
- Karabulut, M. (2012). 20. yy'da coğrafi düşüncede meydana gelen değişimler. TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu 2012 Bildiriler Kitabı içinde (s.357-361). Ankara: TÜCAUM.
- Kaygalak, İ., (2013a). "Kurumsal Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı: Tanımı, kavramsal çerçevesi ve içeriği", Prof.Dr.Asaf Koçman'a Armağan, (Ed.)Ertuğ Öner, Ege Üniversitesi Yayınları, No 180, sayfa 347-360, Bornova-İzmir.
- Kaygalak, İ. (2013b) "Anglo-Amerikan ve Batı Avrupa Ekonomik Coğrafyasının Gelişim Tarihi", İçinde Öner, E. (Ed.) Prof.Dr.İlhan Kayan'a Armağan, 699-723, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir. S.717 ve 723.
- Kaygalak, İ., (2014) "Ekonomik COğrafya Üzerine", İçinde E. Bekaroğlu ve A.R. Özdemir (Eds) Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler, 205-218, İdil Yayıncılık, İstanbul.
- MacKinnon, D. and Cumbers, A. (2011), *An Introduction to Economic Geography: Uneven Development, Globalisation and Place* [2nd ed.]. Pearson/Prentice Hall: London.
- Martin, R.L. (2009) The 'new economic geography': credible models of the economic landscape?, in Leyshon, A., Lee, R., McDowell, L. and Sunley, P. (Eds) *The Sage Companion to Economic Geography*, London: SAGE.
- Özata, E. (2016). *Ekonomik Coğrafya*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ed. Kostakoğlu, F.
- Özdemir, M., Başkol, M.O. (2011). "Thünen'den Krugman'a: Yeni Ekonomik Coğrafya (Gerçekten) Yeni mi?". TÜCAUM VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, s.129-138.
- Öztürk M., Karabağ S., (2013). "Coğrafyada paradigmlar", *Journal of European Education*, vol.3, pp.8-32.
- Pınarcıoğlu, M., (1994). "Yeni Coğrafya ve Yerellikler". *Toplum ve Bilim* 64–65, Kış/ Güz sayısı, 90–110, İstanbul.
- Schaefer, F. K. (1953). Exceptionalism in geography: A methodological examination. *Annals of the Association of American Geographers*, 43, 226-249.
- Scott, A. J. (2000). *Economic geography: the great half-century*. *Cambridge Journal of Economics*, 24, 483–504.

- Sokol, M., (2011). *Economic Geography*, London School of Economics and Political Science (LSE).
- Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal ve Toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2016). *Dünya’da ve Türkiye’de Kent-Kır Karşıtlığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri*. İdeal Kent Yayınları, Ankara.
- The World Bank (2008). *World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography*.
- Topçuoğlu, A., ve Çalışkan, M. (2016). Bölgesel İktisatta Mekânın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı, Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2016/4, ss. 101-112.
- Tuysuz S., (2017). "Kurumsal ve İlişkisel Ekonomik Coğrafya Yaklaşımları ve İşlemselleştirilmesi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt.15, ss.119-134.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2005). *Ekonomik Coğrafya: Kalkınma ve Küreselleşme*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Unwin, P. (1992). *The place of geography*. Harlow, Essex, England: Longman Scientific & Technical.
- World Bank (2008). *World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography*.
- Yavan, N. (2006), "Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yavan, N. (2014). Batı coğrafyası geleneği üzerine. E. Bekaroğlu ve A. R. Özdemir (Ed.). *Bir disiplinin iç dünyası: Modern Türk coğrafyası üzerine söyleşiler içinden* (s. 17-51). İstanbul: İdil Yayınları.

Ek: Türkiye'deki temel ekonomik coğrafya çalışmaları*Annex: Main economic geography research in Turkey*

Yayın adı	Yazar	Yıl
Coğrafya-i Ticari (Ticaret Coğrafyası)	Hasan Fehmi	1884
Coğrafya-i Umrani (Bayındırlık coğrafyası)	Mehmet Hikmet	1886
Memalik-i Osmaniye Coğrafya-i Zirai (Osmanlı ülkeleri tarım coğrafyası)	Binbaşı Huseyn	1887
Coğrafya-i Sınai ve Ticari (Sanayi ve Ticaret coğrafyası)	Hasan Fehmi	1890
Memalik-i Osmaniye Coğrafya-i İktisadisi (Osmanlı ülkeleri İktisadi coğrafyası)	Saffet Geylangil	1913
Osmanlı Coğrafya-i İktisadisi (Osmanlı İktisadi coğrafyası)	Faik Sabri Duran	1913
Ekonomik Coğrafya	Celal Yerman	1936
Genel Ekonomik Coğrafya	Selçuk Trak	1950
Türkiye İktisadi Coğrafyası	Mehmet Besim Darkot	1955
Beşeri ve İktisadi Coğrafyaya Giriş	Erol Tümertekin	1962
Türkiye I-II (Türkiye iktisadi coğrafyası alt başlık)	Reşat İzbirak	1973
Türkiye'nin İktisadi Coğrafyası	Talip Yücel	1976
Türkiye Ekonomi Coğrafyası	Hayati Doğanay	1994
Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası	Ersin Güngördü	1994
Oltu'nun Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası	Özav	1996
Ekonomik Coğrafya I-II-III	Hayati Doğanay	1998-2007
Ekonomik Coğrafya Açısından Önemli Bir Maden: Tuz	Avcı	2003
Coğrafya'ya Giriş 2 / Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya	Doğanay, Özdemir ve Fevzi Şahin	2003
Türkiye'nin Ekonomi Coğrafyası	Nuran Taşlıgil	2005
Ekonomik Coğrafya: Kalkınma ve Küreselleşme	Tümertekin ve Özgüç	2005
İkizdere İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası	Çoşkun	2010
Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya	Atalay	2012
Karaçoban İlçesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası	Çoşkun	2013
Çerkeş İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası	Çelikoğlu	2013
Türkiye Ekonomik Coğrafyası	Doğanay ve Çavuş	2013
Bir Ekonomik Coğrafya Araştırması - Dinar İlçesi	Temurçin	2013
Ekonomik Coğrafya	Kostakoğlu	2016
Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Açısından Köprübaşı (Manisa)	Kadıoğlu	2016

Kaynak: Doğanay ve Çavuş (2013:1-4)'tan yararlanılarak geliştirilmiştir.